

Сергій НІКІТЕНКО

Агенція громадської організації «Міст»

ДОБРОВІЛЬНІ СПОРТИВНІ ТОВАРИСТВА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ В УКРАЇНІ

Аналізується роль добровільних фізкультурно-спортивних товариств України в розгортанні активного заняття фізичною культурою населення та підготовки професійних спортсменів з різних видів спорту. Зазначається, що в умовах реформування державного управлінського апарату виникає загроза занепаду добровільних фізкультурно-спортивних товариств, адже відбувся певний відплив управлінських кадрів і тренерів, місцями занепала матеріально-технічна база товариств. Наводяться тенденції виходу галузі з кризи.

Ключові слова: державне управління, добровільні фізкультурно-спортивні товариства, фізична культура.

Serhii Nikitenko. Voluntary sports associations in the system of public administration of the physical culture and sports in Ukraine

The place of voluntary sports clubs in Ukraine in the conditions of broad basing of sports and fitness of the population and training of competitive sportsmen indifferent sports has been analyzed. In the context of the Reform of the state administrative apparatus there is a threat of decline of the voluntary sports clubs. There was a certain outflow of managerial staff and coaches, the material and technical resources of the clubs is also sometimes decayed. The tendencies of the solving these problems have emerged recently.

Key words: public administration, voluntary sports clubs, physical culture.

Початок розбудови незалежної держави і перехід до ринкових відносин в Україні зумовив безліч проблем у сфері організації заняття фізичною культурою населення та у спорті вищих досягнень. Адже модель державного управління, яка існувала в УРСР, підлягала реформуванню. У процесі експериментів з урахуванням закордонного досвіду та стандартів формуються нові відносини між державними органами управління і громадськими об'єднаннями. Ми є свідками процесів, які зробили спорт і фізичну культуру важливою життєвою потребою людей різного віку, стимулювали інтерес до всіх галузей фізичної культури й фізичного виховання та спорту [6, с. 23 – 24]. Цьому певною мірою сприяли ринкові відносини, які зробили доступними для широкого загалу недосяжний раніше фірмовий спортивний одяг, взуття та реманент провідних світових виробників. Україна, інтегруючись економічно і політично у навколишній світ, прокладає шлях і до розбудови системи фізичної культури та спорту вищих досягнень. Водночас поруч із паростками нового вдалося зберегти і низку структур та об'єднань, що функціонували в УРСР.

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю вивчення процесів реорганізації в системі фізичної культури і спорту для визначення місця в цих змінах добровільних спортивних товариств України. Вітчизняні дослідники достатньо уваги приділяють загальним процесам, що відбуваються у сфері державного управління фізичною культурою і спортом в Україні (О. Вацеба, І. Гасюк, Н. Жмарьов, П. Когут [1 – 4]). Однак поза їх увагою виявилися певні структурні зміни та організаційна діяльність добровільних спортивних товариств нашої держави. Адже добровільні спортивні товариства посідають особливе місце в підготовці професійних спортсменів. Вони нагромадили достатній досвід, мають у своєму розпорядженні матеріально-технічну базу і висококваліфіковані кадри. Добровільні спортивні товариства є масовими громадськими об'єднаннями, які не тільки готують висококласних спортсменів, але й пропагують заняття пересічних громадян

фізичною культурою. У своїй діяльності вони керуються законами України «Про фізичну культуру і спорт», «Про об'єднання громадян» та іншими законодавчими актами України. В Україні створені добровільні спортивні товариства «Україна», «Колос», «Динамо», ЦСКА, «Гарт», які діють відповідно до статутів та положень, готують спортсменів вищої кваліфікації, а також організують дозвілля членів родин і працівників служб, якими засновані ці товариства.

Мета дослідження полягає в ґрунтовному аналізі місця добровільних спортивних товариств України в системі фізкультурно-спортивних організацій, розробці рекомендацій щодо оптимізації їх діяльності.

Відповідно до поставленої мети ми серед завдань добровільних фізкультурно-спортивних товариств виділяємо:

- масове залучення трудящих і учнівської молоді до систематичного заняття фізичною культурою і спортом;
- організація і популяризація масового спорту шляхом проведення оздоровчих фізкультурно-спортивних заходів.

Проблема управління громадськими об'єднаннями, у тому числі й добровільними спортивними товариствами нині вимагає організаційних і правових рішень, що спираються на єдину концепцію. Маємо враховувати, що фізична культура і спорт є потужним чинником у консолідації населення, вихованні патріотизму, духовного об'єднання нації. Щоправда, виховний ефект фізичної культури і спорту науковці часто розглядають виключно як педагогічну дію, залишаючи без уваги соціально-економічний і суспільно-політичний вплив на розвиток ринку послуг у сфері фізичної культури і спорту. Маємо погодитися з висловленою думкою, що і сьогодні не втратило своєї актуальності положення про необхідність поширення різних видів фізичної культури і спорту серед усіх прошарків населення [5, с. 71]. Важливе місце в цьому процесі посідають добровільні фізкультурно-спортивні товариства. В умовах ринкових відносин і розбудови державності на перший план виходить пошук оптимальної моделі взаємодії органів державного управління з громадськими організаціями, у тому числі добровільними спортивними об'єднаннями громадян.

Всеукраїнські фізкультурно-спортивні товариства мають розвинену структуру управління, мережу дитячо-юнацьких спортивних шкіл, секції фізкультурно-спортивної спрямованості, діяльність яких забезпечується кваліфікованими фахівцями, має у власності спортивні споруди, підприємства та інше майно, можуть від свого імені набувати майнових та особистих немайнових прав і нести обов'язки. Держава надає всеукраїнським фізкультурно-спортивним товариствам фінансову та іншу підтримку за рахунок коштів державного бюджету, передбачених ним для статутних завдань, програм, спортивних заходів, а також для створення умов подальшого розвитку фізичної культури і спорту [9].

Державні структури в особі органів державного управління приділяють діяльності добровільних товариств певну увагу й унормовують їх діяльність. Так, 22 листопада 1992 р. Міносвіти та Держкомспортом затверджено Положення про добровільне спортивне товариство «Гарт» України. Саме в такий спосіб взаємодіють державні органи управління нашої держави та добровільні спортивні товариства. Пріоритети державної політики знайшли втілення у відповідних законодавчих та нормативно-правових актах: законах, указах Президента, постановах Верховної Ради України та Кабінету Міністрів, наказах та нормативно-методичних документах.

У 1987 р. колишні спортивні товариства профспілок «Авангард», «Буревісник», «Водник», «Зеніт», «Колос», «Локомотив», «Спартак» об'єдналися у Всесоюзне добровільне фізкультурно-спортивне товариство профспілок (ВДФСТП). Через кілька років від нього відділився «Колос», а в 1991 р. ВДФСТП реорганізовано в спортивне товариство профспілок «Україна». Добровільні спортивні товариства

є засновниками закладів фізичної культури і спорту, зокрема дитячо-юнацьких спортивних шкіл, відповідних підприємств; власниками спортивних споруд та іншого майна. Вони створюють штатні спортивні команди резервного спорту в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; співпрацюють із центральним органом виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту, відповідними структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій та органами місцевого самоврядування, іншими громадськими організаціями фізкультурно-спортивною спрямованості на підставі договорів, що укладаються відповідно до законодавства.

Відповідно до Указу Президента України про цільову комплексну програму «Фізичне виховання – здоров'я нації» засновникам сільського кооперативно-профспілкового фізкультурно-спортивного товариства «Колос» ставиться завдання реформувати його у Всеукраїнську державну фізкультурно-спортивну організацію «Колос» агропромислового комплексу України [9]. Спортивне товариство «Колос» охоплює сільське населення. Пріоритетним напрямом його роботи є реформування організаційних основ фізкультурно-спортивного руху, що передбачає створення в сільській місцевості територіальних фізкультурно-спортивних клубів, забезпечення їх адміністративної та господарської самостійності, впровадження ефективних форм, методів і засобів фізкультурно-спортивної діяльності та видів спорту з урахуванням регіональних особливостей, традицій і економічних чинників. Однак мусимо визнати, що на шляху втілення завдань товариства сьогодні чимало перепон. Так, у радянські часи в кожному селі були інструктори зі спорту. На сьогодні їхнє утримання покладено на місцеві бюджети, фінанси яких здебільшого обмежені. Тож як вимушений захід посади інструкторів скорочують. У цьому контексті цілком справедливим є твердження: «Місцеві бюджети є не лише основним засобом утримання поточного стану соціально-економічного розвитку, а й гарантією здобуття конкурентних переваг територій, а отже, і їх розвитку. Однак існуюча система управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів не відповідає вимогам реформи місцевого самоврядування» [8, с. 157].

Товариство «Україна» займається фізкультурно-оздоровчою роботою у виробничій та соціально-побутовій сферах, проводить масові спортивні змагання, а також бере участь у міжнародних спортивних змаганнях майже з усіх видів, які входять до програми Олімпійських ігор. Добровільне спортивне товариство «Гарт» проводить роботу серед учнівської та студентської молоді, охоплює професійні, навчально-виховні й вищі навчальні заклади, організовує масові спортивні змагання, поєднуючи спорт з інтелектуальним, духовним та естетичним вихованням.

Характерно, що спортивні федерації з різних видів спорту, будучи громадськими об'єднаннями за організаційно-правовою формою, набули дозвільних функцій стосовно інших суб'єктів суспільних відносин у сфері професійного спорту. Добровільні фізкультурно-спортивні товариства ще потребують таких рішень.

Економічна криза та залишковий принцип під час виділення коштів державними і місцевими органами на заняття фізичною культурою і спортом даються взнаки. «Сфера фізичної культури та спорту покликана задовольняти первинні потреби всього населення і забезпечувати належний рівень життя зайнятим у цій галузі. Проте постійна реорганізація структури державного управління сфери фізичної культури та спорту має негативний вплив на процеси сталого розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні, не в повній мірі забезпечує ефективну реалізацію ресурсного потенціалу, інтеграцію сфери в ринкове середовище» [7, с. 200].

Вважаємо, що, аналізуючи правове регулювання в галузі фізкультури і спорту, необхідно звернути увагу на пріоритетні стратегічні напрями розвитку фізичної культури і спорту на центральному рівні:

1. Пропаганда фізичної культури і спорту як основи здорового способу життя.

2. Створення умов для розвитку масового спорту серед усіх категорій населення.
3. Розвиток спортивної інфраструктури.
4. Розвиток спорту вищих досягнень, підготовка спортивного резерву.
5. Підготовка кваліфікованого кадрового резерву.
6. Удосконалення нормативно-правової бази в галузі фізичної культури і спорту.

Державне управління сферою фізичної культури та спортом в Україні, зокрема взаємодія з добровільними фізкультурно-спортивними товариствами, ще й досі перебуває в стадії вдосконалення. У правових нормах закріплюються принципи керівництва фізичною культурою і спортом в Україні, система і правове становище державних органів управління фізичною культурою і спортом, а також діяльність громадських організацій у цій галузі, правова основа форм, методів і напрямів діяльності органів управління. Специфічною рисою системи державного управління фізичною культурою і спортом є наявність значної кількості нормативних актів, виданих суспільними органами управління фізичною культурою і спортом на основі прав, делегованих їм державою. Так, відповідно до реалізації основних положень Закону України «Про фізичну культуру і спорт», Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту, Державної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2007 – 2011 рр., а також загальної концепції розвитку українського суспільства, місія фізичної культури та спорту передбачає створення умов для забезпечення гармонійного розвитку особистості, оптимальної рухової активності кожної людини як потенціалу розвинутого в соціальному та економічному плані суспільства. Ураховуючи той факт, що сфера фізичної культури і спорту стосується соціально-економічного аспекту життєдіяльності людини та функціонує в умовах ринкової економіки, доцільним, на наш погляд, є застосування системного підходу до розробки стратегічних заходів організаційно-економічного механізму управління фізичною культурою та спортом в Україні.

Розвиток фізичної культури і спорту – це показник не тільки соціального прогресу, але й одна з умов зростання продуктивності праці, поряд із такими чинниками, як науково-технічний прогрес, підвищення кваліфікації та організація праці. Стратегічне управління розвитком сфери фізичної культури і спорту базується на застосуванні системного підходу, який реалізується внаслідок системного та ситуаційного аналізу стану діяльності організацій фізкультурно-спортивної спрямованості. Оскільки сфера фізичної культури і спорту позиціонується як відкрита соціально-економічна система, розробка стратегії має базуватися на глибинному аналізі зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на показники функціонування сфери загалом: зовнішні – макрооточення, світовий досвід розвитку фізичної культури і спорту; мікроекономічні – стан розвитку наукових досліджень, якість методичних рекомендацій та напрацювань, характеристика кадрового потенціалу, кількісна та якісна сторони матеріально-технічного забезпечення, ефективність використання фінансових інструментів, якість підготовки спортивних резервів й організаційно-управлінська структура на всіх рівнях менеджменту.

Головною метою процесу соціально-економічного реформування в Україні є децентралізація управління життям суспільства загалом і фізичною культурою та спортом зокрема. Перехід від адміністративно-командної моделі управління до демократичних засад вимагає наукового супроводу цих непростих процесів трансформації. Громадські об'єднання, у тому числі добровільні фізкультурно-спортивні товариства, зіткнулися з проблемою невідповідності кваліфікації управлінських кадрів сучасним викликам. Адже керівний склад об'єднань не входить до структури перепідготовки кадрів державних службовців. Очевидно, підготовка і перепідготовка управлінських кадрів для громадських організацій має спиратися на фінансові та організаційні засади з боку держави.

Необхідно зазначити, що Україна – не єдина європейська країна, яка реформує систему управління фізичною культурою і спортом в умовах децентралізації та демократизації. Ці процеси були характерними у 1990-х – на початку 2000-х рр. для колишніх країн соціалістичного табору. З аналогічними питаннями зіткнулися незалежні держави на пострадянському просторі. Більшості з них вдалося зберегти засновані ще за часів СРСР фізкультурно-спортивні товариства, надавши їм нового змісту.

В умовах воєнного конфлікту на сході України і як результат масового каліцтва наших воїнів на фронті й мирного населення (у тому числі дітей) у прифронтовій зоні фізична культура і спорт є найбільш ефективним засобом соціальної та психологічної адаптації і фізичної реабілітації інвалідів. Однак пускати цей процес на самоплив не варто. Основними напрямками роботи державних і місцевих виконавчих органів та добровільних спортивних товариств у цій сфері мають бути:

- створення умов для занять фізичною культурою і спортом на базі наявних спортивних споруд і в місцях масового відпочинку;
- відкриття спортивних шкіл у системі додаткової освіти для дітей-інвалідів;
- розробка і виробництво спеціалізованого інвентаря і обладнання;
- підготовка тренерів, викладачів і фахівців з адаптивної фізичної культури;
- розробка і видання спеціалізованих програм і методик;
- підготовка спортсменів-інвалідів до міжнародних змагань, у тому числі Параолімпійських ігор.

Відомчі спортивні товариства «Динамо» та ЦСКА здійснюють масову фізкультурно-спортивну роботу серед працівників органів внутрішніх справ, військовослужбовців, особового складу правоохоронних органів, військових формувань і членів їх сімей. Ці товариства створюють регіональні центри, клуби та оборонно-спортивні табори з фізичної підготовки молоді до служби в Збройних силах України; розробляють і впроваджують програмно-методичне і нормативно-організаційне забезпечення фізичної підготовки військовослужбовців, особового складу правоохоронних органів та інших військових формувань з урахуванням специфіки їх службової діяльності.

Із метою ефективного управління всім процесом підготовки спортсменів вищого класу, збільшення державної підтримки необхідно створити і впровадити оптимальну структуру дитячо-юнацького і молодіжного спорту, яка б враховувала особливості й можливості різних відомчих систем, що дозволило б об'єднати їх кадрові та фінансові ресурси. Залишається актуальним питання створення регіональних центрів спортивної підготовки, що дозволило б об'єднати фінансові ресурси відомств, федерацій з видів спорту, місцевих органів самоврядування і використати їх на підготовку спортсменів – членів збірних команд. У такому разі відбулося б скорочення витрат на відрядження спортсменів, тренерів та інших фахівців. На зекономлені кошти можна було б проводити навчально-тренувальні збори (у тому числі й за кордоном).

Аналіз процесу взаємодії центральних і місцевих державних органів влади з управління фізичною культурою і спортом свідчить про те, що існує громіздка, часто недієздатна структура, яка далека від практики організації взаємодії органів влади багатьох європейських країн. Це при тому, що окремі ланки управління запозичені з досвіду інших країн. Справа в тому, що таке запозичення як правило відбувалося механічно. Тому управлінські структури фізичної культури і спорту не пов'язані між собою і навіть дублюють одна одну.

Список використаних джерел / List of references

1. Вацеба О. М. Тенденції розвитку наукових досліджень у галузі фізичної культури та спорту серед молодих вчених України / О. М. Вацеба // Молода спортивна наука України : зб. наук. ст. галузі фізичної культури і спорту. – Львів : ЛДДФК, 2000. – Вип. 4. – С. 5 – 6 [Vatseba O. M.

Tendentsii rozvytku naukovykh doslidzhen u haluzi fizychnoi kultury ta sportu sered molodykh vchenykh Ukrainy / O. M. Vatsaba // *Moloda sportyвна nauka Ukrainy : zb. nauk. st. haluzi fizychnoi kultury i sportu.* – Lviv : LDIFK, 2000. – Vyp. 4. – S. 5 – 6].

2. **Гасюк І. Л.** Методи державного управління фізичною культурою і спортом: методологічний аспект / І. Гасюк // *Ефективність держ. упр. : зб. наук. пр.* – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 25. – С. 196 – 203 [Hasiuk I. L. *Metody derzhavnoho upravlinnia fizychnoiu kulturoiu i sportom: metodolohichniy aspekt* / I. Hasiuk // *Efektivnist derzh. upr. : zb. nauk. pr.* – Lviv : LRIDU NADU, 2010. – Vyp. 25. – S. 196 – 203].

3. **Жмарев Н. В.** Управление деятельностью спортивной организации / Н. В. Жмарев. – Київ : Здоров'я, 1989. – 168 с. [Zhmarev N. V. *Upravlenie deyatel'nostyu sportivnoy organizatsii* / N. V. Zhmarev. – Kyiv : Zdorovia, 1989. – 168 s.].

4. **Когут П.** Оптимізація системи державного управління на засадах персоніфікації політико-владних відносин / П. Когут // *Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України.* – Київ : Вид-во НАДУ, 2008. – № 3. – С. 201 – 210 [Kohut P. *Optymizatsiia systemy derzhavnoho upravlinnia na zasadakh personifikatsii polityko-vladnykh vidnosyn* / P. Kohut // *Visn. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy.* – Kyiv : Vyd-vo NADU, 2008. – № 3. – S. 201 – 210].

5. **Маликов Н. В.** Актуальные проблемы физической культуры и спорта в современных условия жизни / Н. В. Маликов // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди.* – Харків : Вид-во ХПІ, 2007. – № 6. – С. 196 – 198 [Malikov N. V. *Aktualnyie problemy fizicheskoy kultury i sporta v sovremennyih usloviya zhizni* / N. V. Malikov // *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu* / Khark. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. – Kharkiv : Vyd-vo KhPI, 2007. – № 6. – S. 196 – 198].

6. **Мічуда Ю. П.** Ринкові відносини та підприємництво у сфері фізичної культури і спорту : навч. посіб. / Ю. П. Мічуда. – Київ : Олімп. літ., 1995. – 152 с. [Michuda Yu. P. *Rynkovi vidnosyny ta pidpriemnytstvo u sferi fizychnoi kultury i sportu : navch. posib.* / Yu. P. Michuda. – Kyiv : Olimp. lit., 1995. – 152 s.].

7. **Пуцягіна Г. М.** Організаційний механізм регіонального управління сферою фізично і культури та спорту / Г. М. Пуцягіна, В. Є. Горбачов // *Слобожанський наук.-спорт. вісн. : наук.-теорет. журн.* – Харків : ХДАФК, 2013. – № 5(38). – С. 200 – 204 [Putiahina H. M. *Orhanizatsiyniy mekhanizm rehionalnoho upravlinnia sferoiu fizychno yi kultury ta sportu* / H. M. Putiahina, V. Ye. Horbachov // *Slobozhanskyi nauk.-sport. visn. : nauk.-teoret. zhurn.* – Kharkiv : KhDAFK, 2013. – № 5(38). – S. 200 – 204].

8. **Трещов М. М.** Упровадження інноваційних інструментів управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів / Мирослав Трещов // *Держ. упр. та місц. самоврядування : зб. наук. пр.* – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2016. – Вип. 1(28). – С. 157 – 163 [Treshchov M. M. *Uprovadzhennia innovatsiinykh instrumentiv upravlinnia resursnym zabezpechenniam mistsevykh biudzhetyv* / Myroslav Treshchov // *Derzh. upr. ta mists. samovriaduvannia : zb. nauk. pr.* – Dnipropetrovsk : DRIDU NADU, 2016. – Vyp. 1(28). – S. 157 – 163].

9. **Шевчик Р. Б.** Стан матеріально-технічної бази фізкультурно-спортивних товариств на Житомирщині / Р. Б. Шевчик, І. І. Вовченко // *Біологічні дослідження – 2013 : матеріали ІV наук.-практ. Всеукр. конф. молодих учених та студентів.* – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 271 – 272. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/10265/1/%D0%97_%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BA.pdf [Shevchyk R. B. *Stan materialno-tekhnichnoi bazy fizkulturno-sportyvnykh tovarystv na Zhytomyrshchyni* / R. B. Shevchyk, I. I. Vovchenko // *Biologichni doslidzhennia – 2013 : materialy IV nauk.-prakt. Vseukr. konf. molodykh uchenykh ta studentiv.* – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2013. – S. 271 – 272. – Rezhym dostupu : http://eprints.zu.edu.ua/10265/1/%D0%97_%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BA.pdf].

Надійшла до редколегії 18.10.16